

MEVLÂNA'NIN EL YAZISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mehmet ÖNDER

Büyük mutasavvıf Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin birçok vesilelerle söylediği ârifane sözleri ve hikmetli nasihatları, etrafındaki müridler tarafından yazılarak derlenmiş, Mevlâna'nın bazı eserleri bu şekilde vücut bulmuştur. Meselâ, Mecalis-i Seb'a adlı yedi hutbeyi içine alan eseri, mev'izelerinin kâtipler tarafından not edilmesiyle meydana gelmiştir. Keza, Fih-i Mafih adlı eseri, bilhassa, devrinin ileri gelen devlet adamlarından Muineddin Süleyman Pervanenin konağında, bazan ona hitaben söylediği, dini ve tasavvufi muşahabelerinin müridler tarafından hemen o anda yazılıp kaydedilmesiyle meydana geldiği, eserin muhtelif fasılalarındaki: (Biri geldi, şu suali sordu: — Mevlâna ona cevap olarak dedi ki...) gibi muhavereleli ibarelerden anlaşılmaktadır. Mektûbât adlı eserinin de bu şekilde meydana geldiği tahmin edilmektedir. Başta Selçuklu Sultanları olmak üzere, devlet ileri gelenlerine, evlâd ve yârâna, herhangi bir münasebetle gönderdiği mektupları Mevlâna, o engin belâgatı ve akıcı üslûbuyla kâtiplerine söylemiş, onlar da yazarak Mevlâna'ya imza ettirmişlerdir. Bu edebi ve tarihi değer taşıyan mektuplardan bir kısmının suretleri, muhafaza edilmiş olacak ki, sonradan bir araya getirilmiş, adına (Mektûbât) denmiştir. Asıllarından hiçbirinin bugüne kadar ele geçmemiş olması ilim âlemi için bir kayıp sayılır. Bu mektupların, çoğu zaman oğlu Sultan Veled, has müridi Çelebi Hüsameddin ve kâtiplerden Hattat Nizameddin tarafından yazıldığı hakkında mevlevî kaynakları bilgiler vermektedir.

Mevlâna'nın en tanınmış eseri olan Mesnevi ise, ilk onsekiz beyti hariç, Çelebi Hüsameddin tarafından yazılmıştır. Büyük bir ihtimalle, hazırlanan müsvevteler Mevlâna'nın huzurunda bir kere okunmuş, icabeden düzeltmeler yapıldıktan sonra tebyiz edilmiştir. Divân-ı Kebir adlı büyük eserindeki bazı gazellerin, Mevlâna'nın coşkun ve cezbeli anında söylediğine ve böylece kaydedildiğine şüphe yoktur. Bundan şu neticeyi çıkarmak mümkündür. Mevlâna, kuvvetli bir hatiptir; sözleri şiir olsun, nesir olsun, uzun uzadıya düşünülmeden, müsveddeler yapılmadan olduğu gibi söylenmiş, etra-

fındaki müridler de kaydetmişlerdir. Esasen Mevlâna gerek nesri, gerekse şiiri, bir san'at olsun için değil, bir fikir, bir düşünceyi, müridlerine ve halka öğretmek için bir vasıta saymıştır. Mevzu, Mevlâna için her zaman hazırdır; nice zekâsı ve kavrayışı, bu mevzuu kolayca dile getirmeğe kafidir. Bu zarif ve nükteli sözler ise hemen o anda etrafındakiler tarafından kaydedilmiştir. Netice olarak diyebiliriz ki, Mevlâna çok okumakta ve söylemekte, fakat az yazmakta, mecbur olduğu zaman kalemi eline almaktadır.

Mevlâna'nın El Yazısını Araştıralım :

Yıllardanberi, Mevlâna'nın el yazısı aranmaktadır. Mevlâna'nın yaşadığı devir olan XIII. cü yüzyılda yazılmış bazı eserler, bizat müellifinin el yazıları ile zamanımıza intikal ettiği halde, Mevlâna'nın el yazısı ile bir eseri, yukarıda kısaca belirtilen sebepler dolayısıyla, bugüne kadar ele geçmiş değildir. Halbuki çağdaşı olan, mutasavvıf Muhyiddin Arabî (vefatı: 1240)'nin gerek Konya'da, Yusuf Ağa Kütüphanesinde, gerekse İstanbul'da Türk İslâm Eserleri Müzesinde, yine Mevlâna'nın yakın dostlarından mutasavvıf Sadreddin Konevî (vefatı: 1274)'nin Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde, üzerinde el yazıları mevcut kitapları vardır.¹ Mevlâna'nın büyük oğlu Sultan Veled (vefatı: 1312) ve torunu Ulu Ârif Çelebi (vefatı: 1320)'nin, Menakıb'ül-Ârifin adlı eserin müellifi mevlevî Ahmed Eflâkî (vefatı: 1360)'nin bazı Mesnevi'lerde el yazıları ve imzaları görülmüştür. Eyüp Kütüphanesinde (No: 182) VI. cı cild yazma Mesnevi'nin 10. cu varaktan itibaren diğer sayfaları Sultan Veled'in el yazısı ile tamamlanmıştır.² Sultan Veled'in diğer oğlu postnişin Vacid Çelebi (vefatı: 1342)'nin Konya Müzesi Kütüphanesinde 2139 numarada kayıtlı Sultan Veled Maarifi'nin baş tarafında da el yazısı görülmüştür.

Acaba Mevlâna da, herhangi bir yere, bir kâğıt üzerine, bir sayfa başına, bir kitap kapağına birkaç satır yazmamış mıdır? Sevdiği ve okuduğu kitaplar üzerine, el yazıları ile, notlar, mütalealar ilâve etmişler midir? Bunlardan zamanımıza kadar gelebilen vesikalar kalmış mıdır? Bunu araştıralım :

(1) Ahmed Ateş, Konya Kütüphanelerinde bulunan bazı mühim yazmalar. Belleten, c. 16, s. 61, Ocak, 1952. Bak. Mehmet Önder, iki büyük mutasavvıfın el yazıları. İstanbul, Mecmuası, c. 2, S. Ağustos 1955. Ayrıca bak. Elif Naci, Hazinelere doğru, Türk Yurdu Mec. Sayı : 247. Ağustos 1955.

(2) Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlâna'dan sonra mevlevilik (fotoğraflar) İst. 1953.

1 — Mevlevî kaynaklarının verdiği bilgilere göre, Mevlâna, bazan oturduğu medresenin duvarına, kalemle beyitler ve vecizeler yazmıştır. Bugün için medresesinden hiçbir iz kalmadığı cihetle, bu değerli hatıralar da kaybolmuştur. Yalnız, bir defasında Mevlâna, babası Sultan'ül Ülema'nın mezarını ziyaret ederken, o sırada müridlerinden hokka-kalem istemiş, oradaki, oğlu Alâeddin Çelebi'nin alçı ile sıvanmış mezarı üzerine, el yazısı ile :

ان كان لا يرعون الرحمن
فيمه يلوذون شجر الحجر

(Ya Rabbi, eğer sana yalnız muhsinler iltica ve niyâz ederlerse, mücrimler kime gidip sığınacaklar) mealindeki beyti yazmıştı.³ Mezar, bugün dahi mevcut bulunduğu halde, sıvaları zamanla dökülmüş ve yenilenmiş olduğu için, bütün araştırmalarımıza rağmen bu kıymetli yazılar bulunamamış, kaybolup gitmiştir.

2 — Mevlâna'nın bazı fetvaları imzalamış, bazı vakıfnâmelerde muteber şahid olarak bulunmuş olduğuna şüphe yoktur. Son yıllarda, Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivinde bulunan 644 H. (1246 M.) tarihli Kayseri şehrine ait bir Selçuklu devri vakfiyesi suretinde, şahidler arasında Mevlâna Celâleddin'in, Şeyhi Tirmizli Seyyid Burhaneddin ve Şemseddin Tebrizi'nin adı geçtiği ve imzaları bulunduğu iddia edilmiş ise de,⁴ Seyyid Burhaneddin'in bu tarihten 7 yıl evvel, yani 1239 M. yıllarında vefat etmiş olduğu hakikati bu iddiaları çürütmektedir. Velev kabul etsek bile, bu bulunan vesika bir suret olup, hiçbir zaman elyazıları ve imzası olamaz.

3 — Hayatı boyunca çok az yazı yazan Mevlâna Celâleddin, eserlerini daha çok kâtiplerine yazdırdığına göre, Onun el yazısını, okuduğu ve istifade ettiği kitaplar üzerinde aramak lâzım gelir. Ömrünü tettebbu ile geçiren ve devrinin bütün ilimlerini öğrenen Mevlâna, şüphesiz birçok kitapları görmüş, bilhassa Mesnevi adlı büyük eserinde bunlardan geniş şekilde istifade etmiştir.⁵ Bu eserlerden biri de Arap nahiv bilginlerinden İbn Cinnî (vefatı: 1002 M.)'nin El-Telkin adlı eseri idi. Bu eserin 450 H. (1058 M.) tarihli bir nüshası

(3) Eflâki, Menakıb'ülârifin (Terc.) 1. s. 98, Ankara 1953

(4) İbrahim Hakkı Konyalı, Mevlâna'nın İmzası Bulundu. Tarih Hazinesi Mec. Sayı : 15

(5) Prof. Bedi'uzzaman Firuzanfer, Mehaz-ı Kasas-ü Temsilâtı Mesnevi, Tahran 1333 Hş.

ile bir arada bulunan (El-mukteda'bihi) adlı diğer bir eserin üzerinde Mevlâna'nın el yazısı ile bir şiiri bulunduğu, önce İsmail Saip tarafından görülmüş ve keyfiyet Hasan Âli Yücel tarafından, 1932 yılında ilim alemine tanıtılmış idi.⁶

Şöyle ki: İstinsah tarihleri Mevlâna'nın yaşadığı devirden çok önce olan bir ciltte toplanmış bu iki yazma eserin birleştikleri sayfaya کتابه başlığı ile yani (yazının kendisine ait olduğu kaydı ile) Türkçe bir manzume yazılmıştır. 22 beyitlik işbu manzume:

Ussun varsa ey gafil aldanma gıl zinhar mala
Şol nesne ya ki sen kayub-gidesin ol geru kala

beytiyle başlamakta ve:

Ey Şems dila Haktan Hakı-biz faniyüz oldur bâki
Kamular onun müştaki-ta hod ki ol kimün ola

beytiyle sona ermektedir.

Mevlâna'nın farsça gazellerinin yanında az da olsa, arapça, türkçe, hatta rumca gazelleri olduğunu, gazellerinin çoğunda (Şems) mahlasını kullandığını biliyoruz. Hatta, ilk ve son beyitlerini verdiğimiz 22 beyitlik yukarıda adı geçen gazel, Mevlâna'nın Türkçe şiirleri arasında zikredildiği gibi,⁷ dil ve ifade yönünden de, XIII, ve XIV. cü yüzyıllar Türkçesini okşamaktadır.

کتابه kaydıyla, Mevlâna'nın el yazısı olduğu anlaşılan bu şiirin bulunduğu kitap, Umumi Kütüphane Müdürü merhum İsmail Saip Efendi elinde iken vefatıyla başka ellere geçmiş, bugün kimin elinde olduğu tesbit edilememiştir. Yalnız, kitabın bahis konusu sayfalarına ait resimler, Hasan Âli Yücel tarafından alınmış ve (Mevlâna'nın Rubaileri) adlı eserinin baştarafında yayınlanmıştır.

Üstüne yazı yazılan eserin, Mevlâna'nın vefatından aşağı - yukarı 200 yıl evvel yazılıncı olması, کتابه kaydının bulunması, manzumenin 19. cü beytinin tashih edilerek yeniden yazılması, mahlasın (Şems) olarak geçmesi, gibi hususlar göz önüne alınırsa, yazının Mevlâna'ya ait olduğuna inanmak lâzımdır.

(6) Hasan - Âli. Mevlâna'nın Rubaileri, s. 120-126, İst. 1932, Ayrıca Bak. M. Şerafettin, Mevlâna'da Türkçe kelimeler ve Türkçe Şiirler, s. 50, İst. 1934

(7) M. Şerafettin Yaltkaya, Mevlâna'da Türkçe kelimeler ve Türkçe Şiirler S. 59, İst. 1934

4 — Mevlâna'nın sık sık okuduğu ve istifade ettiği eserler arasında, babası Sultan'ül - Ülema (vefatı: 1231)'nin «Maarif» adlı vazlar mecmuası da vardır. Öyle ki Mevlâna, her fırsatta, «bazı geceler şafak sökünceyedek» Maarifi okumuş ve bazı fasıllarını Mesnevi adlı eserine almıştır. Acaba, Mevlâna'nın okuduğu Maarif nüshaları üzerinde Mevlâna'nın el yazısı ile bir kaydını bulmak mümkün değil midir? Böyle bir kayda tesadüf edilmiştir. Şöyle ki :

Konya'da Mevlâna Müzesi Kütüphanesi Mevlevi Dergâhı yazmaları arasında, yeni No: 2116 da kayıtlı Sultan'ül - Ülema'nın bir Maarifi mevcuttur. 24,5 x 16 eb'adında kâğıt ciltli ve 100 varaktan ibaret bu nüshanın her sayfasında siyah mürekkeple ve nesihle yazılmış 19 satır mevcuttur. Eser, baştan ve sondan eksiktir.⁹ Üzerindeki (Maarif-i Sultan'ül - Ülema cild-i râbi) kaydından, bu nüshanın şimdiye kadar bilinmeyen bir dördüncü cild olduğu anlaşılmaktadır. Zira, bilinen Maarif nüshaları üç cild (cüz)'den ibarettir. Prof. Ahmed Ateş, bu nüshayı Sultan'ül - Ülema'nın (günlük hissiyatının kaydedildiği bir hatıra kitabı) olarak telâkki etmektedir.¹⁰ Kitabın son sayfasında, Sultan'ül - Ülema'nın 607 H. yılında gördüğü bir rüyadan bahsedilmektedir. Nüshanın Selçuklu devrinde muhtemelen Sultan'ül - Ülema'nın sağlığında yazıldığı yazı karakterinden pek kolaylıkla anlaşılmaktadır. Baş tarafından 37. ci varığın nihayetine kadar esas metin kırmızı mürekkeple hareketlenmiş, bazı kelimeler aynı renk kalemle çizilerek tashih edilmiş, bazı sayfa kenarlarına aynı kalemle haşiyeler yazılmıştır.

Sultan'ül - Ülema gibi sağlığında olsun, vefatından sonra olsun daima hürmet edilen ve mevlevi kaynaklarında (Büyük Mevlâna) diye adı geçen kudretli bir bilginin eseri üzerinde -velev istinsahı hatalı da olsa - bu tashih ve haşiyeleri kim yapabilir, diye düşünülecek olursa, ya bizzat Sultan'ül - Ülema veya O'nu çok iyi anlayan ve eserini elinden düşürmeyen Mevlâna akla gelmektedir.

Nitekim, Mevlâna ve eseri üzerinde yıllardanberi tetkiklerde bulunan Tahran Üniversitesi profesörlerinden Bedi'uzzaman - Furu-zanfer, 1956 yılı Temmuz ayında Konya'ya gelerek bu eseri görmüş ve haşiyelerin bizzat Mevlâna tarafından yazılmış olacağı kanaati-

(8) Mecdut Mansuroğlu. Mevlâna Celâleddin Rûmî'de Türkçe beyit ve ibareler Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 1954

(9) Nüshanın tavsifi için bak; Ahmed Ateş; Konya Kütüphanelerinde bulunan bazı mühim yazmalar, Belleten, Sayı : 61, Ocak 1952

(10) Aynı Makale, s. 109

ne varmıştır. Bu sözler, o gün için bir tahminden ibarettir. Bu tahminleri gerçekleştiren kayıtları yine Mevlâna Müzesinde görüyoruz. Müzenin 79 numaralı envanterinde kayıtlı 753 - 755 H. (1352 - 1354 M.) yıllarında yazılmış ve Şeyhülislâm Küçük Çelebizade İsmail Asım Efendi tarafından «Dergâh-ı Hazret-i Mevlâna»ya vakfedilmiş, 353 sayfalık, Sultan'ül - Ülema ve Mevlâna'nın bazı eserlerini cami bir mecmuada¹¹ meçhul bir hattat tarafından şu kayıt (sayfa: 344) düşülmüştür :

۱... تمام مذاخیات ایده لطائف غریب و معارف عجیب او افروز علی الجمه لوجه اربع در صحن و سبعمائه
آه نسخته که از کتب یازمانی جهدل الدیه یوسف .

۲... تراویح ایده الله بنور عنایه مختار بود بعونه الله و حسبه سعویته و الحمد لله رب العالمیه و الصلوة علی نبیه محمد
وآله اجمعین .

۳... هم از صواصتی انه کتب که بدستخط مبارک ضد اوندکار بود قدس الله سره و العزیز نقل اخبار بدیه ترتیب .

۴... تفسیر حدیث معارف لطائف وغیره .

Yani : (Bu eşi bulunmaz nadir letaiften, şaşılacak Maariften yapılan seçmeler (Tanrı yardımının nuruyla onu te'yid etsin) Turhalı dost Celâleddin Yusuf'un kitapları arasında bulunan nüshadan, Tanrı'nın inayeti ve güzel yardımı ile yediyüzelli dört yılı Zilhiccesi'nin sonlarında tamamlandı. Hamd, âlemlerin Rabbı Tanrıya, rahmet Peygamberi Muhammed'e ve bütün soyuna... Aynı zamanda Tanrı aziz sırrını kutlasın. Hüdavendigâr'ın mübarek el yazı ile hasiye düştüğü kitaplardan şu tertibe riayet edilerek seçildi: Tefsir, Hadis, Maarif, letaif vesaire).

(11) Mecmua şu bahisleri ihtiva etmektedir :

- 1 — Maarif-i Sultan'ül-Ülema
- 2 — Fih-i mafih
- 3 — Name-i Sultan İzzeddin (Mekubat-ı Mevlâna)
- 4 — Meclis-i Seb'a
- 5 — Makalat-ı Seyyid Burhaneddin
- 6 — Esrar-ı Şems-i Tebrizi
- 7 — Maarif'den bir kısım. Ayrıca bak; Prof. F. Nafiz Uzluk, Mevlâna'nın Mektupları, s. 36, İst. 1937

Bu kayıttan şu neticeyi çıkarmak mümkündür. Hüdavendigâr¹² lâkabı ile tanınan Mevlâna Celâleddin, Tefsir, Hadis, Maarif vesaire gibi bazı kitaplar üzerine el yazısı ile haşiyeler yazmıştır. Zamanın mevlevi dervişlerinden olan Turhallı Celâleddin Yusuf'un¹³ kütüphanesinde veya elinde bulunan bu haşiyeli kitaplardan, bahsi geçen mecmuanın hattatı, 754 H. (1353 M.) yılında başta Maarif olmak üzere birçok kitapları istinsah etmiş, ekseriye âdet olduğu üzere te-berrüken yukardaki kaydı düşmüştür. Haşiyeli başka bir Maarif nüshasına şimdiye kadar tesadüf edilmemiş olması, bize Mevlâna Müzesi kütüphanesinde mevcut haşiyeli Maarif'in Mevlâna'nın «Mübarek el yazısı haşiyeye düştüğü» Maarif nüshası olduğu keyfiyetini ortaya koymaktadır. Ancak bu Maarif dördüncü cild olduğuna göre, hattatın istinsah ettiği diğer üç cildi nerededir? Bu suale cevap vermek bugün için mümkün değildir.

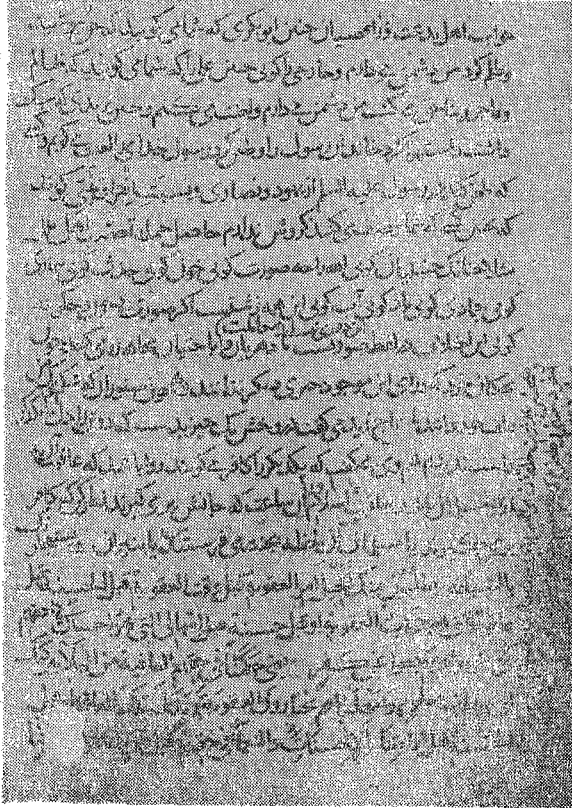
Yukardaki kayıttan, Mevlâna'nın Tefsir, Hadis, v.s. gibi bazı kitaplara da haşiyeye düştüğü zikredilmektedir. Mevlâna Müzesi Kütüphanesinde, eski Mevlevi Dergâhından intikal eden kitaplar arasında da 2118 numarada kayıtlı bir Selçuklu yazmasının sonunda noksan bir Hadis kitabı mevcuttur. Seçme Hadis'lerin Farsça tercüme ve izahlarını ihtiva eden bu eserin sayfalarında yine farsça haşiyeler görülmekte, bu haşiyelerin yazısı, mezkûr Maarif haşiyelerine pek benzemektedir. Yıllarca Mevlâna'nın çocukları ve Dergâh şeyhlerinin elinde bulunduğu temellük kayıtlarından anlaşılan bu eserdeki haşiyelerin de Mevlâna'nın el yazısı olması hatıra gelmektedir.¹⁴ Keza aynı kütüphanede 613 numarada kayıtlı Mevlevi kitaplardan 643 H. (1245 M.) tarihli Hadis kitabı da aynı karakterdeki yazılarla haşiyelenmiştir. Bu sonuncu eserin Mevlâna'nın hayatında yazılmış olması tahminlerimizi daha çok kuvvetlendirmektedir.

Mevlâna'nın bugün elimizde mevcut hiçbir eseri kendi el yazısı ile değildir. Anadolu kitapları sıkı bir taramadan geçirildikten sonra, bu mevzua dair daha birçok malzemenin meydana çıkacağını ümit etmekteyiz.

(12) Hüdavendigâr; Mevlâna için söylenen bir lâkapdır.

(13) Turhallı Celâleddin Yusuf bin İsa. 739 H. (1338 M.) yılında Konya'da Sultan Veled'in Mesnevi'sini yazmıştır. (Bak. Süleyman Kütp. A. Nafis Paşa kitapları arasında No. 481)

(14) Temellük kayıtları arasında Konya Mevlevî Dergâhı Şeşhi Bostan Çelebil (Vefatı; 1630) ile Abdülhalim Çelebi (Vefatı; 1679) isimleri okunmaktadır.

**Mevlânâ'nın el yazısı ile haşiyeye düştüğü Maarif
Nüshasının bir sayfası
(Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi
Nu. : 2116)**